
Anmeldelser

men – prima facie forunderligt nok – ser det ud til, at de refererer til det samme, om end betydningen, der er lagt i ordene, er forskellig.

Hans-Jørgen Schanz

Forsøg på modernisering og rehabilitering af praksisfilosofien

Christoph Demmerling: *Sprache und Verdinglichung. Wittgenstein, Adorno und das Projekt einer kritischen Theorie*. Frankfurt am Main 1994, Suhrkamp Verlag, 178 s.

*

Det var at forvente, at den efterhånden indgroede og automatisk fungerende negligering og nedgøring af praksisfilosofien måtte hidkalde en indsigelse. I lang tid – også før Murens fald, og afskaffelsen af den officielle tilslutning til marxismen som sandheden – har der i de filosofiske udviklingsretninger kunnet konstateres en afsked med de klassiske oplysningsfilosofisk baserede samfundskritiske teoridannelser, som blev formuleret fra Hegel over Marx og senere genoptaget i det tyvende århundrede, med Lukacs og frankfurterskolens grundlæggere som hovedeksponenter. I poststrukturalistiske såvel som analytisk orienterede teoridannelser har der været sagt farvel til praksisfilosofiens selvforståelse og grundbegrebsligheder. Men også inden for den kritiske teoris egen traditionsarv blev der – med Habermas som hovedaktør – tiltrådt et opgør, et selvopgør. Utvivlsomt har der været mange, også indbyrdes fuldstændig heterogene, facetter i dette opgør. Motiverne har hentet næring fra socialismens civilisatoriske inattraktivitet, som i tiltagende grad gjorde sig gældende som præludium op til Murens fald, for så senere at blive forvandlet til noget nær en

Anmeldelser

kulturel selvindlysende sandhed. Indrefilosofisk var undermineringen af praksisfilosofien begyndt i og ned afviklingen af bevidsthedsfilosofiens grundantagelser – sådan som denne afvikling blev iværksat bl.a. af Heidegger og Wittgenstein. En af sidekonsekvenserne heraf var en vis tilbageholdenhed og forsigtighed med globaliserende teoriudsagn og historiefilosofisk ambitiøsitet.

Hertil må vel nok tillige føjes det forhold, at en række af praksisfilosofiens grundbegreber – såsom fremmedgørelse og tingsliggørelse – efterhånden fungerede som rene klichéer, hvor deres eventuelle analytiske styrke og kritiske potentiale regelret syntes slidt op. Tilbage var blot fladtrådte og stort set intetsigende begrebsmæssige skabeloner, som – i det omfang man overhovedet antog tingsliggørelsesfænomenets betydning – næsten bedst bevidnedes just igennem de oprindelige kritiske begreber herom.

Hvorom alting er: en direkte fortsættelse af praksisfilosofiens tænkemåde – herunder dens ambition og dens grundbegrebsligheder – syntes senest fra 80'erne ikke længere at udøve nogen tiltrækning.

Christoph Demmerling forsøger i bogen *Sprache und Verdinglichung* at gå op imod denne strøm. Det sker ud fra et dobbelt credo, som siger, at uden at tingsliggørelsesproblemet sættes i centrum, vil der ikke kunne tænkes nogen kritisk og aktuel samfundsteori, tillige at tingsliggørelsen bedst lader sig koncipere i praksisfilosofisk regi. Nok kan det være, at vi befinder os i et såkaldt post-industrielt samfund, hvor arbejdsbegrebet ikke længere kan situeres som det

basale, men det ændrer intet – ifølge Demmerling – ved, at tingsliggørelsen, nu som før, er det moderne samfunds kritisable grundtræk. Hvad der i en sådan situation skal til, dersom tingsliggørelsesbegrebet skal reddes fra glemselen såvel som fra dets eksistensform som kliché, det er en sprognkritisk transformation af den traditionelle praksisfilosofis grundbegrebsligheder, herunder ikke mindst arbejdsbegrebet.

Demmerling beskriver selv sit mål med bogen som dobbeltsporet: for det første skal Wittgensteins sprognkritik og Adornos filosofi bringes i gensidigt frugtbarørende dialog. Dernæst skal det – ud fra denne dialog – vises, at der på ruinerne af den traditionelle praksisfilosofi kan genopbygges en aktuel samfundsteori. Herved vil tingsliggørelsesbegrebet blive aktualiseret.

Bogens styrke ligger ikke så meget i, at Demmerling reelt formår at genrejse en praksisfilosofisk orienteret samfundsteori, men derimod i, at han på en række punkter er i stand til at demonstrere, at mange af de hævdede sandheder om praksisfilosofien egentlig slet ikke har fat om dennes ambition eller analytik. Som han selv siger det et sted, røg barnet ud med badevandet i de vedtagne afvisninger af praksisfilosofien.

En af bogens præstationer består i at påvise, at det ikke går an – som Habermas og kompagni gang på gang gør det – at slå praksisfilosofi, subjektfilosofi og bevidsthedsfilosofi sammen i en stor pærevælling. Der må skelnes. Begreberne må trækkes ud af cirkulation, sendes til rensning. Det sker så. Overordnet og gennemgående ved, at især praksisbegrebet underkastes en analy-

Anmeldelser

tisk såvel som filosofihistorisk analyse. I refleksioner over Hegels ideer om den spekulative sætning søges demonstreret, at der her forekommer en tankeform, der forbinder et erkendelseskritisk såvel som et ideologikritisk spor, som underminerer tankekonstruktionernes hypostase via påvisningen af situeretheden i rum og tid – begge tænkt historisk og ikke transcendentalfilosofisk. Praksisbegrebet er fundamentet for denne situering, og den spekulative sætning dens refleksionsform. I den spekulative sætning drejer det sig om, hvordan vi skal forstå betydningens betydning og tale om betydning. Med denne pointering af den spekulative sætnings status i forhold til praksisbegrebet har Demmerling rystet sig fri af sædvanlig praksispointerende teoriansatser, der som regel lader praksis være alenebestemt ved de umiddelbare pragmatiske handlingsformer. Praksis går ikke op i pragmatik, men lader sig heller ikke binde til et transcendentalt skema. Nok munder undersøgelsen her ud i en påstand, som nærmest er uden kontrastiv styrke, nemlig: "Enhver teori, enhver almen sætning om den menneskelige verden, ja til syvende og sidst tænkningen selv, går tilbage til måden, hvorpå vi organiserer vort liv" (p.24). Men dette er ikke pointen, den ligger derimod i det ikke pragmatiske, men heller ikke transcendentalt forankrede praksisbegreb.

Undersøgelsen fortsætter ind over Marx. Her hedder det: "Med begrebet praksis relaterer Marx sig først og fremmest til de i produktionen og reproduktionen stedfindende livsfuldbyrder, som menneskene udfolder" (p.26). Demmerling gør opmærksom

på, at der hos Marx er anlagt en kategorial indsnævring af praksisbegrebet til i højere og højere grad at lade sig binde til et økonomisk arbejdsbegreb. Derfor ser vi også i hans fremstilling en indirekte opvurdering af den unge Marx til fordel for den ældre. Det er set før – det var bl.a. på mode i slutningen af 60'erne, da Marxinteressen for alvor satte sig igennem. I sig selv er det næppe kritisabelt, dog kan det undre, at der stort set overhovedet ikke gås ind på den intensive økonomikritiske Marxrekonstruktion, som fandt sted derefter – en rekonstruktion, der jo netop ofte var motiveret af det filosofisk udflydende og tågede praksisbegreb hos den unge Marx. Demmerlings oversigt over den Marxske teoriudvikling er summarisk og problematisk. Summarisk, bl.a. fordi der slet ikke gås ind på Marx' egne, om end implicite, så dog konsekvensrige selvkritikker og fundamentale teoriændringer. Problematisk, fordi praksisbegrebet fra ungdomsskrifterne allerede i interpretationsudgangspunktet "moderniseres" alt for meget i sprogfilosofisk perspektivering. Hertil kommer, at alle finesser og finurligheder ved økonomikritikken er sprunget over. Ganske vist forekommer en gengivelse af varefetichismen og dens fundamentalstatus, som Marx fremstiller den i slutningen af *Kapitalens* første kapitel – men kapitalbegrebet er fraværende. Her går det lidt for hurtigt med at erstatte økonomikritik med filosofi. Et forhold, som den rekonstruerede filosofi tydeligt bærer præg af i form af varefetichismens konstitutions- og funktionsbetingelsers helt almene, ja nærmest transcendentale karakter.

Anmeldelser

I et følgende afsnit gives en yderst præcis beskrivelse af Lukacs' bedrift, da han i *Geschichte und Klassenbewußtsein* forbandt den Marxske fetichismeproblematik med Max Webers rationalitetsbegreb. Resultatet af denne manøvre var en modernisering af Marx – en modernisering, som lod Marx' kritiske analyser vandre over i en omfattende samfundskritik, som nu havde rationalitetsbegrebet som det centrale anker. Det havde selvfølgelig betydning for praksisbegrebet, der dog hos Lukacs havde klare (arbejds)reduktive tendenser. Det vises nu – ganske kort – at den kritiske teori (Horkheimer og Adorno) på en gang arver Lukacs' ambition, men samtidig frigør den fra reduktionismen: "Sammenfletningen af økonomikritik, rationalitetskritik og begrebskritik blev et bestemmende motiv inden for den kritiske teori" (p.43).

Nu kunne man tro, at der umiddelbart ville følge en analyse af praksisbegrebet i den kritiske teori. Det sker ikke – endnu. For før vi kommer dertil, indfører Demmerling et kompositorisk flot træk: han undersøger den ældre Wittgensteins sprogkritik med henblik på en redegørelse for den sprogekritiske manøvres betydning for og afhængighed af et praksisbegreb.

Gennemgangen af den sene Wittgensteins filosofi er orienteret ud fra to motiver: dels søges vist, at Wittgenstein opererer med en sprogopfattelse, der på mange måder har lighed med den status, Marx tillagde arbejdet: "Den verdensåbnende funktion, som hos Marx primært finder sted i form af arbejdet, genfindes hos Wittgenstein i form af sprog som bestemt praksis" (p.62). Og dels søges

demonstreret, at det centrale drive hos Wittgenstein skal findes i hans kritik af semantisk fetichisme, dvs. sproglig tingsliggørelse. Undervejs er der en række gode citater fra Marx, som viser, at han – med lidt god vilje – kan siges på en række punkter at have berørt et lignende topos angående semantisk tingsliggørelse. Ud over at der således kan påpeges en form for familielighed mellem Marx og Wittgenstein vedrørende praksisbegrebet, inkasserer Demmerling endnu en pointe. Nemlig at praksisbegrebet (hos Wittgenstein) på ingen måde kan hævdes at være monologisk tænkt, dvs. tænkt i flugtlinien fra en klassisk bevidsthedsfilosofi: "Wittgenstein gennemfører konstitutionsteoretiske analyser på basis af et intersubjektivitetsteoretisk grundlag. Derved løsgør han et praksisfilosofisk tankemønster fra en monologisk begrebslighed" (p.67).

Langt hen ad vejen må det siges, at Demmerlings Wittgensteinreception er habil, om end ikke særlig overraskende eller original. Undre kan det, at han ikke – ud over det biografiske – tager stilling til de momenter i Wittgensteins filosofi, som vanskeligt lader sig formæle med en klassisk praksisfilosofisk perspektivering. Herunder hører bl.a. den eksoteriske Wittgensteins iøjnefaldende historiefilosofiske tavshed, samt hans – i øvrigt henigennem hele hans filosofi vedvarende – idé om det uudsigelige, det mystiske, som det hedder i *Tractatus*. Det er momenter, som er konstitutive for Wittgensteins konception. Momenter, som hans særegne påpegning af semantisk tingsliggørelse skal ses i lyset af, ligesom det praksisbegreb, han opererer med, uvægerligt tager

Anmeldelser

farve heraf. En farve, eller en belysning, som i markant grad nedtoner ikke så lidt af just den klassiske praksisfilosofis selvforståelse.

Efter Wittgensteinafsnittet følger en kritik af Habermas. Langt hen ad vejen tilslutter Demmerling sig Habermas' intention: nemlig at bidrage til en differentiering i rationalitetsbegrebet (i forhold til den klassiske kritiske teori) og at kritisere bevidstheds- og subjektfilosofien. Dog gøres en – afgørende – indsigt: Habermas' kritik af bevidstheds- og subjektfilosofien er dels for upræcis, og dels går det ikke an kategorialt at sætte lighedstegn mellem bevidstheds- og subjektfilosofien og så praksisfilosofien. Demmerling har jo umiddelbart før med Wittgenstein som vidne påvist, at der i hvert fald findes et sprogkritisk praksisbegreb, som ikke på nogen måde lader sig opløse i bevidstheds- eller subjektfilosofi. Ud over disse ankepunkter søges vist, at Habermas' konception lider af en art panlingvistisk idealisme, og at den ikke – som andet end et formalistisk vedhæng – er i stand til at få fat på tingsliggørelsesfænomener. Den differentiering i rationalitetsbegrebet, som det er og var Habermas' intention at bidrage til, indløses ikke.

Bogens sidste hovedafsnit beskæftiger sig med oversete konvergenser (hævdes det) mellem Adornos og Wittgensteins tænkning. Så oversat er denne konvergens nu ikke – jeg henviser her til mine egne sidste fire bøger. Men godt, at det nu også opdages i den tysksprogede tænkning.

Det vises, at Adornos rationalitetskritik i bund og grund er sprogfilosofisk forankret.

Demmerling gør – interessant – opmærksom på, at Adornos tænkning er langt mere inspireret af den sproganalytiske tradition end hidtil antaget og vel også end indset hos Adorno selv. Adornos Oxfordophold samt hans forsøg på at habilitere sig ved Ryle har ikke været uden spor. Centralt står påpegningen af lighederne i Wittgensteins opgør med betydningens navnetori og så Adornos begrebskritik. Ingen tvivl om, at der her er tæt familielighed.

Demmerling demonstrerer også, at det er helt hen i skoven at rubricere Adornos tænkning under bevidsthedsfilosofien. Men hvad så med subjektet? Her har Demmerling fat på noget væsentligt, idet han netop insisterer på, at rekursen til subjektet hos Adorno er uafviselig, samtidig med at denne rekurs ikke på nogen måde står i gæld til en bevidsthedsfilosofisk tankeform: "Rekursen til subjektet har praktiske grunde. Subjekterne er instanser for indsigelser og modstandens residuer. I denne forstand går Adornos subjektbegreb på tværs af adskillelsen mellem bevidstheds- og kommunikationsteori" (p.154).

Demmerling skriver til slut: "Moderne, postindustrielle samfund kræver en beskrivelsesramme, der går ud over den marxske model. En sprogkritisk transformeret praksisfilosofi besidder den fordel, at kunne bibeholde en væsentlig bestanddel af det Marxske paradigme samtidig med at kunne komme på niveau med de postindustrielle udviklinger, uden at betale herfor med en fornyet idealiserings pris, som f.eks. i den Habermasske kommunikationsteori" (167).

Nogen egentlig gennemført fundering af

Anmeldelser

en sådan sprogkritisk transformeret praksisfilosofi er der vel næppe tale om her. Højest en art prolegomena til en sådan. Hvorvidt projektet kan lykkes står endnu åbent. Fortjenstfuldt ved denne bog er imidlertid både dens forsøg på at gå op imod strømmen og så dens rekonstruktive strækninger, hvor det vises, at man skal passe på med at gøre alle katte grå.

Hans-Jørgen Schanz

Den demonterede dekonstruktion

Hans Hauge: *Den litterære vending. Dekonstruktiv videnskabsteori* (Modtryk, 1995).

*

I en egen og morsom stil optegner Hans Hauge i *Den litterære vending*, hvad han betegner som en dekonstruktiv videnskabsteori. Selvom første kapitel er fyldt med stavfejl og virker arrogant over for læseren, selvom bogen mangler den uundværlige litteraturliste til sidst og bulner af name-dropping, og selvom Hauge ikke gider ulejlige sig med at oversætte engelske citater eller anføre sidetal, argumenterer og diskuterer Hauge i en fascinerende og udfordrende form. I hvert kapitel har Hauge sat sig for at vise, hvordan forskellige humanvidenskabelige discipliner nærmer sig litteraturen eller får form som denne og dermed mister grundlaget for at udgøre en særegen disciplin. Det sker over otte kapitler med filosofien, retorikken, historien, antropologien, sociologien, sprogvidenskaberne, kapital-læsningerne og bibellæsningerne som sparringspartnere, og munder i sidste kapitel ud i, som kapiteloverskriften angiver det: "Den litterære vendingens litteraturpædagogiske konsekvenser".

Hauge har sat sig for at vise, at dekonstruktionen har en videnskabsteori og dermed forbundne metode-overvejelser. Der findes mig bekendt ikke eksplicit sådanne fænomener hos dekonstruktionens 'fader', Derrida, men det skal selvfølgelig ikke udeluk-